

ПРОТИДІЯ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'Ї: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА РЕАЛІЇ В УКРАЇНІ ВІДПОВІДНО ДО ЧИННОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

FIGHTING DOMESTIC VIOLENCE: INTERNATIONAL EXPERIENCE AND REALITIES IN UKRAINE IN ACCORDANCE WITH CURRENT CRIMINAL LAW

Драгоненко А.О.,

к.ю.н., доцент, доцент кафедри галузевого права та правоохоронної діяльності
Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка

Пихтіна П.В.,

студентка факультету історії та права
Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка

Стаття присвячена актуальному питанню протидії насильству в сім'ї в Україні. Аналізується міжнародна нормативно-правова база з питань попередження насильства в сім'ї, а також проблеми її застосування в Україні. Стверджується, що ухвалення спеціальних законів є кроком у напрямі формування інтегрованого, комплексного підходу щодо протидії насильству в сім'ї.

Ключові слова: насильство, сім'я, попередження злочинності.

Статья посвящена актуальному вопросу противодействия насильству в семье в Украине. Анализируется международная нормативно-правовая база по вопросам предупреждения насилия в семье, а также проблемы ее применения в Украине. Утверждается, что принятие специальных законов является шагом в направлении формирования интегрированного, комплексного подхода к противодействию насилию в семье.

Ключевые слова: насилие, семья, предупреждения преступности.

The article is devoted to the actual issue of counteraction to violence in the family in Ukraine. The normative and legal base on issues of prevention of domestic violence, as well as problems of its application, is analyzed. It is alleged that the adoption of special laws is a step towards the establishment of an integrated, integrated approach to countering domestic violence.

It is known that the current state of development of the legal system of our country is characterized by considerable dynamism, which is manifested in the introduction of numerous changes to the legislation of Ukraine. The problem of counteracting domestic violence is one of the most urgent. The specific nature of this problem necessitates a detailed regulation of the activities of bodies that are empowered in this area. However, in order to make legislation on combating domestic violence more effective, it should be more clearly orientated, made exhaustive and systematized. As to the legislation on combating domestic violence in Ukraine, it needs to be substantially improved, despite the recent changes. Many disadvantages and gaps remained unnoticed and resolved. Thus, the Law of Ukraine "On the Prevention of Domestic Violence" defines a very narrow circle of subjects, which it is responsible for carrying out measures to combat domestic violence, and it seems to us that it is necessary to supplement this list with the authorities of the prosecutor's office and the judicial authorities, identifying their rights and responsibilities in this area. We are also inclined to think that it is expedient to identify the syllables of crimes that can be committed as a result of the commission of certain forms of domestic violence in a separate section of the Criminal Code of Ukraine "Crimes against the Family", which will result in the simplification of the classification of crimes committed as a result of domestic violence. Consequently, the analysis of the current legislation made it possible to conclude that Ukraine's legal framework for combating domestic violence requires further serious improvement, and the problem of domestic violence requires attention from the state, law enforcement agencies and social services.

Key words: violence, family, crime prevention.

Щороку в Україні назріває хвиля домашнього насильства, яка не була належним чином врегульована.

Останніми роками статистика соціальних опитувань показує, що щороку в Україні гине понад 600 жінок від домашнього насильства, а також 1,1 мільйон українкомок стикаються з фізичною та сексуальною агресією в сім'ї [17].

Насильство в сім'ї є всесвітньою проблемою. У зв'язку з цим світова громадськість визнала домашнє насильство однією із найбільш поширених форм порушення прав та інтересів громадян.

Тому це питання є актуальним для українського та міжнародного суспільства, оскільки щодня рух так званою «фемінізму» зростає, а насильство стає найбільш поширеним злочиним у сфері сімейно-побутових відносин.

Вивчення зарубіжного досвіду протидії домашнього насильства викладено у працях вчених: О.В. Ковальова, О.Д. Коломоєць, Н.Б. Шамрук, М.Г. Щитов, Г.К. Ісмуханова тощо. Дослідженнями проблем запобігання домашнього насильства в Україні займалися такі науковці: О.В. Бойко, Ф.К. Думко, Ю.В. Лисюка та ін. Але, незважаючи на перелік наукових праць, щороку відбуваються зміни у законодавстві, що впливає на нестійкість та застарілість попередніх нормативно-правових актів, а також неактуальність багатьох наукових досліджень. Тому необхідно повністю проаналізувати чинне законодавство та провести паралелі між міжнародним досвідом запобігання домашнього насильства та українськими реаліями.

По-перше, треба зазначити, що ст. 3 Конституції України проголосила людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю. Згідно зі ст. 28 Конституції України, кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню, а також відповідно до ст. 29 кожній людині гарантується право на свободу та особисту недоторканність [8].

Важливим документом у сфері протидії домашнього насильства є Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (далі – Стамбульська конвенція), яка спрямована на попередження та ліквідацію цього явища, а також передбачає імплементації її положень на національному рівні. Конвенція передбачає свободу жінок від будь-якої форми насильства, у тому числі психологічного, захист жінок від усіх форм насильства й недопущення, кримінальне переслідування та ліквідацію насильства стосовно жінок і домашнього насильства [7].

7 листопада 2011 р. Україна підписала Стамбульську конвенцію, проте досі не ратифікувала її. Нині у цьому напрямі проводиться активна робота, зокрема, у межах Проєкту Ради Європи «Запобігання та боротьба з насильством щодо жінок та домашнім насильством в Україні» [13].

Так, відповідно до Стамбульської конвенції, «домашнє насильство» означає всі акти фізичного, сексуального,

психологічного або економічного насильства, які відбуваються в лоні сім'ї чи в межах місця проживання або між колишніми чи теперішніми подружжями або партнерами, незалежно від того, чи проживає правопорушник у тому самому місці, що й жертва, або незалежно від того, чи проживав правопорушник у тому самому місці, що й жертва. Своєю чергою, «насильство стосовно жінок» розуміється як порушення прав людини і як форма дискримінації стосовно жінок та означає всі акти насильства стосовно жінок за гендерною ознакою, результатом яких є або може бути фізична, сексуальна, психологічна або економічна шкода чи страждання стосовно жінок, у тому числі погрози таких дій, примус або свавільне позбавлення волі, незалежно від того, відбувається це в публічному або приватному житті [7].

Вагомим є нормативно-правовий акт, який був прийнятий 07.12.2017 р., а саме Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», в якому висвітлено саме таке визначення явищ як «домашнє насильство» й «запобігання домашньому насильству». Домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь. Тоді як «запобігання домашньому насильству» – система заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на підвищення рівня обізнаності суспільства тощо [15].

Згідно із Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06.12.2017 р., який набуде чинності лише 11.01.2019 р., регламентовано ст. 126-1, що «домашнє насильство», тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи, карасться громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до двох років [14].

Доречно зазначити, що це перші дійсні кроки запобігання злочинів у сфері домашнього насильства, які будуть криміналізуватися Кримінальним Кодексом України, оскільки у редакції Кодексу від 18.04.2018 р. відповідальність за цей вид злочину не передбачено.

Важливою фразою є саме «систематичне вчинення», з чим ми не погоджуємося й вважаємо, що треба притягувати до відповідальності не лише за систематичне вчинення насильства, а й якщо воно вчинилося одноразово, оскільки згідно зі статистикою, яка зазначена вище, якби за це одразу наступала кримінальна відповідальність, то, можливо, зменшився би ризик зростання злочинів у сфері домашнього насильства, що може призвести до летальних випадків.

Нині за це правопорушення передбачені лише адміністративна відповідальність та спеціальні заходи за вироком суду.

Необхідно наголосити на видах насильства в сім'ї, які випливають зі ст. 126-1 КК України.

Фізичне насильство – кримінально-протиправний вплив на організм іншої людини, який вчиняється проти її волі і завдає їй фізичної шкоди: смерть, погіршення здоров'я, порушення тілесної недоторканості, позбавлення особистої свободи (волі) [1, с. 501].

Фізичне насильство може проявлятися у формі ляпасів, штовхання, мордування, катування, кидання предметів, обмеження реалізації фізичних потреб (їжа, сон), обмеженні свободи пересування, відмові у допомозі при хворобі або травмі. Особливим підвидом фізичного насильства є сексуальне насильство, яке вчиняється у формі звалтування, тобто статевих зносин із застосуванням фізичного насильства або з використанням безпорадного стану потерпілої особи, насильницького задоволення статевої пристрасті в неприродний спосіб – тобто будь-які дії сексуального характеру (крім природного статевого акту), які здатні задовольнити статеву пристрасть особи. Це, зокрема, мужолозтво, лесбянство, орогенітальний контакт, аногенітальний контакт, сурогатні форми статевих зносин, які імітують природний статевий акт, садистські дії сексуального характеру, сексуальний мазохізм [11, с. 366].

Більшість наукових видань наголошує на сексуальному насильстві як окремому виді насильства, який відокремлений від фізичного насильства. Ознаками цього насильства є порушення сексуальності, зокрема зниження або втрата сексуального потягу, сексопатологічні симптоми, захворювання, що передаються статевим шляхом, травми та пошкодження статевих органів; наявність викидів, мертвонароджених дітей та небажаних вагітностей [6, с. 23].

Психологічне насильство – насильство, пов'язане з дією одного члена сім'ї на психіку іншого члена сім'ї шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе та може завдатися або завдається шкода психічному здоров'ю [2].

Соціальні опитування виділили види психологічного насильства за ступенем тяжкості:

1. легка форма психологічного насильства: критика недоліків дружини; контроль учинків, дій, думок;
2. психологічне насильство середнього ступеня тяжкості: образи, лемент; заборона зустрічатися з родичами, друзями; зневага, ігнорування;
3. тяжка форма психологічного насильства: приниження в присутності інших людей, дітей; шантаж; погроза побити, вбити [16, с. 3].

Економічне насильство – умисне позбавлення одним членом сім'ї іншого члена сім'ї житла, їжі, одягу та іншого майна чи коштів, на які постраждалий має передбачене законом право, що може призвести до його смерті, викликати порушення фізичного чи психічного здоров'я [2].

На думку вчених, економічне насильство – це коли жінці доводиться весь час просити гроші у чоловіка, навіть на дрібниці, при цьому на її прохання може пролунати відмова (чоловік має відчуття, що ситуація під його невсипущим контролем); звітувати про свої витрати тощо. Головна причина економічного насильства в сім'ї – нерівномірний розподіл обов'язків по будинку і контроль чоловіка над сімейним бюджетом [3, с. 18].

З огляду на вищесказане доречно виокремити ознаки домашнього насильства. Д.Д. Лях виділив такі основні прояви домашнього насильства: завдання або погроза завдання тілесних ушкоджень; сексуальний напад; психологічна жорстокість (погрози, залякування); створення економічної залежності; прогресуюча соціальна ізоляція шлюбного партнера [9, с. 4].

Е.М. Яхязяде зазначає такі ознаки домашнього насильства: особами, які страждають від сімейного насильства, можуть бути тільки члени сім'ї; діяння кривдника має бути протиправним (тобто суперечити нормам чинного

законодавства); діяння призвело або могло призвести до порушення прав члена сім'ї як людини та громадянина; вина кривдника має проявлятися у формі умислу, а не необережності [18, с. 121].

Треба проаналізувати зарубіжний досвід протидії домашнього насильства і запобігання цього суспільно-негативного явища в Україні.

Наприклад, у Німеччині це питання регулюється спеціальним Законом «Про захист від насильства в сім'ї», відповідно до якого особа, яка вчинила протиправне діяння вилучається із будинку, де вона проживає зі своєю сім'єю, на строк до 10 днів. Цей досвід прийняли такі європейські держави, як Іспанія, Нідерланди, Швеція [4, с. 212].

До того ж, відповідно до Закону Німеччини «Про побутове насильство», кривдник може бути примусово виселений із квартири (будинку), незалежно від того, чи є він власник житлової площі, чи у шлюбі партнери [10, с. 56].

Подібний законодавчий акт був прийнятий у Франції, а саме «Про посилення попередження і покарання за насильство в сім'ї або по відношенню до неповнолітніх» від 4 квітня 2006 р. № 2006-399, який дає спеціальний дозвіл суддям видавати рішення, які забезпечують потерпілу особу правом переїхати в інше приміщення або виселити кривдника. Також варто зазначити, що у вищезгаданому Законі Франції вводиться новий вид протиправного діяння – «психологічне насильство», яке визнається злочином. При цьому за особою, яка вчинила насильство у сім'ї, стежитимуть за допомогою спеціальних електронних браслетів. Цей захід дасть змогу гарантувати дотримання судової заборони особі-агресору наближатися до потерпілої особи [12].

Прикладом позитивних заходів в Іспанії з приводу протидії насильству у сім'ї слугує електронний моніторинг випадків домашнього насильства, які працюють за допомогою спеціальних пристроїв відслідковування. Пристрої дають змогу контролювати виконання кривдником обмежень, встановлених щодо нього судом, підтримувати зв'язок між кривдником та фахівцем спеціалізованого центру [10, с. 58].

Що стосується Сполучених Штатів Америки, то вони широко застосовують обов'язковий арешт за домашній

напад, який покликаний вирішити проблему домашнього насильства. У багатьох штатах провідну роль у боротьбі з домашнім насильством відіграють органи прокуратури. Наприклад, у Лос-Анджелесі діяльність поліції у сфері боротьби з домашнім насильством суворо контролюється спеціальним підрозділом, який очолює помічник прокурора. Цей підрозділ спеціалізується на проблемах насильства у сім'ї. Його співробітники мають право порушувати кримінальні справи за фактами домашнього насильства, коли жінка відмовляється підтримувати звинувачення, але є неспростовні докази неодноразовості застосування насильства. Одночасно з'ясовуються причини такої поведінки жінки, надається необхідна психологічна допомога, до «ведення випадку» залучаються адвокати, вирішується питання про надання ордера на охорону.

В Австрії, якщо правопорушник погрожує чи завдає шкоди особі, яка мешкає у тому самому будинку, поліція має виселити правопорушника зі спільного житла і забронувати йому туди повертатися, навіть якщо він є власником будинку [5, с. 504–504].

Враховуючи зазначене, можемо зробити такі висновки. Нам необхідно покращувати засоби захисту осіб, які піддалися домашньому насильству. Ми пропонуємо створювати соціальні центри, куди б потерпілі могли піти за психологічною й фінансовою підтримкою, а також для тимчасового притулку. Проект змін до Кримінального Кодексу України підтверджує те, що нині треба спиратися та брати до уваги досвід зарубіжних країн, які мають налагоджену систему протидії домашньому насильству. Зміни, що будуть внесені до Кримінального Кодексу України, набудуть чинності лише з 11.01.2019 р., відповідно до статистики щороку гине 600 жінок від різних форм домашнього насильства. Виникає багато запитань із приводу «систематичного вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства»: тоді тільки виникає кримінальна відповідальність, а відповідно до Конституції України життя, честь та гідність особи є взагалі недоторканими. Наприкінці зазначимо, що ми вважаємо за необхідне запроваджувати позитивні заходи впливу країн Європи у сфері протидії насильства в сім'ї.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю.С. Шемшученка. К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. 992 с.
2. Вплив насильства в сім'ї на здоров'я дітей. URL: <https://trostvn.silrada.org/vplyv-nasylyya-v-sim-yi-na-zdorov-ya-ditej/>.
3. Гнатюк Н.І. Проблема насильства в сучасній сім'ї: теоретичні аспекти / Н.І. Гнатюк, О.М. Василенко. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». 2014. № 1. С. 17–19.
4. Горбова Г.О. Зарубіжний досвід у сфері протидії насильству в сім'ї (на прикладі окремих країн Європи). URL: http://www.lj.kherson.ua/2015/pravo03-2/part_3/54.pdf.
5. Гумін О. Зарубіжний досвід запобігання сімейно-побутовим насильницьким злочинам щодо жінок правоохоронними органами / О. Гумін, Г. Римарчук. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2016. № 855. С. 502–509.
6. Ефективне запобігання та реагування на випадки насильства в сім'ї. Методичний посібник для тренерів з проведення тренінгів для дільничних інспекторів міліції / авт. О. Кочемировська, Д.Й. Стрейтжану, Г. Христова / заг. ред. С. Павлиш, Г. Христова. Запоріжжя: Друкарський світ, 2010. 364 с.
7. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами. URL: <https://rm.coe.int/1680093d9e>.
8. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
9. Лях Д.Д., Циганчук Т.В. Насильство над жінками в сімейних стосунках. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/3529/1/1.pdf>.
10. Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству: монографія / А.О. Галає, В.О. Галає, Л.О. Головка, В.В. Муранова та ін.; За заг. ред. А.О. Галає. К.: КНТ, 2014. 160 с.
11. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 р. / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. К.: Каннон, А.С.К., 2002. 1104 с.
12. Новый французский Закон против насилия в семье. URL: <http://ru.rfi.fr/frantsiya/20100629-novyi-frantsuzskii-zakon-protiv-nasiliya-v-seme>.
13. Питання запобігання та боротьби з насильством щодо жінок та домашнім насильством в Україні обговорені під час «круглого столу» в Комітеті у закордонних справах. URL: <http://rada.gov.ua/fsview/112980.html>.
14. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон від 06.12.2017 р. № 2227-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2227-19>.
15. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.
16. Циганчук Т.В., Лях Д.Д. Причини та наслідки насильства над жінкою в сім'ї. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/3530/1/2.pdf>.
17. Щороку в Україні від домашнього насильства гинуть 600 жінок (інфографіка). URL: <https://www.unian.ua/society/2233774-schoroku-v-ukrajini-vid-domashnogo-nasilstva-ginut-600-jinok-infografika.html>.
18. Яхяззаде Е.М. Насильство в сім'ї: міжнародний досвід та сучасні проблеми в Україні. Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Юридичні науки. 2013. № 2. С. 120–125.